

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 28/2 (Aralık / December 2023), 233-252.

Anakronizm ve Bilimsel Tefsir¹

Anachronism and Scientific Tafsir

Hasan YILDIRIM

Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı

Doctoral student, Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir, Rize /Türkiye

hasan_yildirim19@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0002- 4052-8008

Abdullah AYGÜN

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri/Tefsir Anabilim Dalı

Associate Professor, Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir, Rize/Türkiye

abdullah.aygun@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0002-9952-0414

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 20 Ağustos/August 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 6 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Yıldırım, Hasan - Aygün, Abdullah. "Anakronizm ve Bilimsel Tefsir". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2023), 233-252.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1346705

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Hasan Yıldırım – Abdullah Aygün).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

¹ Bu makale Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalında, Doç. Dr. Abdullah AYGÜN danışmanlığında devam eden "Tefsirde Anakronizm ve Sebepleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Anachronism and Scientific Tafsir

Abstract: In this study, the concept of anachronism and its relationship with scientific interpretation are discussed. In this context, the definition of anachronism, its historical process, types and ways of use are explained, the factual, linguistic and approach anachronisms seen in the understanding of scientific exegesis are evaluated with examples, and its causes and consequences are tried to be shown.

Any event, phenomenon, person, object, etc. Anachronism, defined as the conscious or unconscious distortion of the chronological relationship between people, is used in many fields, especially literature, history and art. The chronological error aspect of anachronism, which has both positive and negative consequences depending on the way it is used and its purpose, has been brought to the fore and this negative perception has generally dominated. Unconscious uses of anachronism often involve differences in language, culture, ideology, time, etc. between the periods under study. It occurs due to reasons such as not taking into account that there are differences, explaining the examined facts with materials and approaches that did not exist at that time, ignorance, carelessness or misunderstanding. Although these anachronisms do not carry any malicious intent, they negatively affect the phenomenon used and the reliability of the result reached. However, today, developments in many fields, especially technology, have increased the possibilities of accessing information and testing its accuracy, so such mistakes, even if unconscious, are no longer tolerated. Conscious anachronisms are to attract attention, give a message, criticism, humor, etc. It is the use of events, people, objects or facts in different contexts for different purposes. Such anachronisms can be found in literary works, cinema, theater, painting, etc. By creating awareness in these areas, it makes many unknown things easy and understandable. Therefore, accepting or rejecting anachronism requires knowing what it is and for what purposes it is done. Because anachronism, which should be rejected as a chronological or methodological error, can produce positive results that make life easier and more meaningful in many areas when used consciously.

Anachronism is used in different fields such as history, literature and cinema, as well as in understanding and interpreting verses. In this field, factual, linguistic and approach anachronisms generally come to the fore. Interpretations made with these approaches, dominated by chronological errors and presentism, produce unacceptable negative results. So that, the use of today's concepts, terms and approaches in the interpretation of the verses facilitates their understanding, but causes them to be removed from their context and placed in a conceptual framework that has no meaning in terms of the period in which they were revealed. This means the language, culture, intention, belief, ideology, etc. in the actual context of the text. It means creating facts that are foreign to the text and context instead of facts. Therefore, elevating the needs of the present to the position of deciding what and how to look for in the past, and ultimately what to choose, inevitably leads to anachronistic interpretations.

One of the areas where anachronism is frequently seen is scientific exegesis. This method, which is expressed as "tefsîru'l-ilmî" and "tefsîru'l-fennî" in Arabic, tries to prove the miraculous aspect of the Quran by explaining the harmony between scientific data and verses. In the Quran, which is a guide to guidance, the creation of man and the universe, stars, planets, plants, earth, sky, etc. It is known that there are many verses that provide information about the subjects. However, in the understanding and interpretation of the verses, attributing meanings to the words that they did not express during the period of revelation, using scientific data that is in a constant change and development as a context for the verses, and presenting the meaning reached as if it were the absolute meaning of the verse, caused scientific interpretation to fall into anachronism at many points.

Increasing awareness about anachronism is extremely important in interpreting the verses correctly in the light of scientific data and determining which of the interpretations are anachronistic. Therefore, increasing the awareness of the interlocutors who try to establish a connection between the verses and scientific data in order to reach the objective meaning requires knowing the concept of anachronism and the examples of anachronistic interpretations seen in scientific commentaries. In this context, the article

explains anachronism and its role in interpreting verses with scientific data, and offers suggestions on what to pay attention to in order to make interpretations free from anachronism.

Keywords: Tafsir, Anachronism, Chronology, Scientific Tafsir, Râzî, Abduh, Elmalılı.

Anakronizm ve Bilimsel Tefsir

Öz: Bu çalışmada anakronizm kavramı ve bilimsel tefsir ilişkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda anakronizmin tanımı, tarihi süreci, çeşitleri ve kullanım şekilleri açıklanarak, bilimsel tefsir anlayışında görülen olgusal, dilsel ve yaklaşımsal anakronizmler örnekleriyle değerlendirilmiş, nedenleri ve sonuçları gösterilmeye çalışılmıştır.

Herhangi bir olay, olgu, kişi, nesne vb. arasındaki kronolojik ilişkinin bilinçli veya bilinçsiz olarak tahrif edilmesi şeklinde tarif edilen anakronizm, edebiyat, tarih ve sanat başta olmak üzere birçok alanda kullanılmaktadır. Kullanım şekli ve amacına göre hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olan anakronizmin daha çok kronolojik hata yönü ön plana çıkartılmış ve genel itibarıyla hakkında bu olumsuz algı hâkim olmuştur. Anakronizmin bilinçsiz kullanımları, genellikle incelenen dönemler arasında dil, kültür, ideoloji, zaman vb. farklılıklar olduğunun dikkate alınmaması, incelenen olguların, o dönemde mevcut olmayan materyal ve yaklaşımlarla açıklanması, bilgisizlik, dikkatsizlik veya yanlış anlama gibi sebeplerle ortaya çıkmaktadır. Bu anakronizmler herhangi bir art niyet taşımamakla birlikte, kullanılan olguyu ve ulaşılan sonucun güvenilirliğini, olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak günümüzde teknoloji başta olmak üzere birçok alanda ortaya çıkan gelişmeler, bilgiye ulaşma ve doğruluğunu test etme imkanlarını artırdığından, bilinçsiz olsa da bu tür hatalar artık müsamaha ile karşılanmamaktadır. Bilinçli anakronizmler ise dikkat çekme, mesaj verme, eleştiri, mizah vb. amaçlarla, olay, kişi, nesne veya olguların farklı bağlamlarda kullanılmasıdır. Bu tür anakronizmler, edebi eserler, sinema, tiyatro, resim vb. alanlarda farkındalıklar oluşturarak, bilinmeyen birçok şeyi, kolay ve anlaşılır hale getirmektedir. Dolayısıyla anakronizmin kabul edilmesi veya reddedilmesi, ne olduğu ve hangi amaçlarla yapıldığının bilinmesini gerekli kılmaktadır. Zira kronolojik veya metodolojik bir hata olarak reddedilmesi gereken anakronizm, bilinçli olarak kullanıldığında birçok alanda hayatı kolaylaştıran ve anlamlandıran olumlu sonuçlar ortaya koyabilmektedir.

Anakronizm, tarih, edebiyat, sinema gibi farklı alanlar yanında ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında da kullanılmaktadır. Bu alanda genel itibarıyla olgusal, dilsel ve yaklaşımsal anakronizmler ön plana çıkmaktadır. Kronolojik hatalar ve şimdilik anlayışının hakim olduğu yaklaşımlarla yapılan tefsirler, kabul edilemez olumsuz sonuçlar ortaya koymaktadır. Öyle ki ayetlerin tefsirinde şimdinin kavram, terim ve yaklaşımlarının kullanılması anlaşılmasını kolaylaştırmakla birlikte bağlamlarından kopartılıp, nazil oldukları dönem açısından anlamı olmayan kavramsal bir çerçeveye oturtulmalarına neden olmaktadır. Bu da metnin asıl bağlamındaki dil, kültür, niyet, inanç, ideoloji vb. olguların yerine metne ve bağlama yabancı olguların ihdas edilmesi demektir. Dolayısıyla şimdinin ihtiyaçlarının, geçmişte neyin, nasıl aranacağına, sonuçta, nelerin tercih edileceğine karar verecek konuma yükseltilmesi, kaçınılmaz olarak anakronik yorumlara yol açmaktadır.

Anakronizmin sıkça görüldüğü alanlardan birisi de bilimsel tefsirdir. Arapçada, “tefsîru’l-ilmî” ve “tefsîru’l-fenni” olarak ifade edilen bu yöntem, bilimsel verilerle ayetler arasındaki uyumu açıklayarak, Kur’an’ın i’caz yönünü ispatlamaya çalışmaktadır. Bir hidayet rehberi olan Kur’an’da, insanın ve kainatın yaratılışı, yıldızlar, gezegenler, bitkiler, yer, gökyüzü vb. konular hakkında bilgiler veren birçok ayetin bulunduğu sabittir. Ancak ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında, kelimelere nüzül döneminde ifade etmedikleri anlamlar yüklenmesi, sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan bilimsel verilerin ayetlere bağlam yapılarak, ulaşılan mananın ayetin mutlak manasıymış gibi sunulması bilimsel tefsirin birçok noktada anakronizme düşmesine sebep olmuştur.

Anakronizm hakkındaki farkındalığın artması, ayetlerin bilimsel veriler ışığında doğru bir şekilde yorumlanması ve yapılan yorumlardan hangilerinin anakronik olduğunun belirlenmesinde son derece

önemlidir. Dolayısıyla nesnel anlama ulaşabilmek için ayetlerle bilimsel veriler arasında bir bağ kurmaya çalışan muhatapların farkındalığının artırılabilmesi, anakronizm kavramı ve bilimsel tefsirlerde görülen anakronik yorum örneklerinin bilinmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda makalede anakronizm ve ayetlerin bilimsel verilerle yorumlanmasındaki rolü açıklanmakta, anakronizmden uzak yorumlar yapabilmek için nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Anakronizm, Kronoloji, Bilimsel Tefsir, Râzî, Abduh, Elmalılı.

Giriş

Kur'an, bir ilimler kitabı olmamakla birlikte muhataplarının dikkatini çekmek, tefekkür etmelerini sağlamak ve onları bu ilmi ortamda tutmak amacıyla bazı bilimsel gerçeklere yer vermiştir.² Dolayısıyla her dönemin kendine ait bilimsel verilerinin ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında kullanılması, nesnel anlama ulaşabilmek için olağan hatta gerekli bir eylemdir. Ancak bu eylemin yanlış yöntemlerle gerçekleştirilmesi anakronizme düşülmesine neden olmaktadır.

Müfessirlerin farklı saiklerle âyetlerin mesajlarını, nazil oldukları dönemin sosyokültürel bağlamı ve dilbilimsel özelliklerini göz ardı ederek, çağdaş düşüncelerle uyumlu hale getirme çabaları anakronizme yol açan temel sebeplerin başında gelmektedir. Bu bağlamda anlaşılmaya çalışılan dönemler arasındaki uygunsuzluğun, kelimelerin ifade ettikleri anlamlar ve zaman içerisinde uğradıkları anlam değişimlerinin dikkate alınmaması, araştırılan konu hakkında yeterli bilgi sahibi olunmaması ve yorumcunun subjektif değerleri anakronik yaklaşımların önünü açmaktadır.

Ayetleri yaşanan döneme uygun olarak yorumlama gayreti içerisinde olan yaklaşımlardan birisi de ayetlerden bilimsel veriler çıkarmaya veya ayetleri yaşanan dönemde geçerli olan verilerle anlamaya çalışan bilimsel tefsirdir. Bu anlayışta ayetlerin şimdinin bilimsel veriler doğrultusunda yorumlanıyor olması yapılan yorumların anakronik olup olmadığı tartışmasını gündeme getirmiştir. Ancak bilimle yolu kesişen ayetlerin, bilimsel veriler kullanılarak kronolojiye, ibarenin veya işaretin delaletine ve Kur'an bütünlüğüne uygun bir biçimde, ulaşılan sonucun mutlak anlam olduğu iddia edilmeden yorumlanmasında tefsir ilmi açısından bir sakınca yoktur. Yapılan yorumlar da anakronik değildir. Anakronizmle muallel olan, kronolojik hatalar içeren, kelimelere ifade etmedikleri anlamlar yükleyen, bir dönemi o dönemde geçerli olmayan yaklaşımlarla değerlendiren ve mutlak anlam olarak görülen bilimsel yorumlardır.

Ayetlerin doğru usullerle yorumlanabilmesi, yapılan yorumlardan hangilerinin anakronik olup olmadığının tespiti anakronizm kavramı ve kapsamının bilinmesiyle doğrudan ilişkilidir. Ülkemizde anakronizm kavramı ve tefsir ilmiyle olan ilişkisini ayrıntılı olarak ele alan çalışmalar henüz olması gereken düzeyde değildir.³ Yapılan çalışmalarda ise genellikle anakronizm tanımlanarak işlenen konuyla ilgili yönüne temas edilmiş ve daha çok kronolojik bir hata olma özelliği öncelenmiştir. Tefsirde anakronizm sorununa dikkat çeken bu çalışmayla anakronizm kavramı, kapsamı, bilimsel tefsir yorumlarında düşülen olgusal, dilsel ve yaklaşımsal örnekleri açıklanarak, yapılacak çalışmalarda, âyetlerin iç ve dış bağlamını bir bütün olarak değerlendiren daha tutarlı yaklaşımlar benimsenmesine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

1. Anakronizm

Anakronizm (anachronisme), geriye, karşı, anlamına gelen "ana" ve zaman anlamına gelen "chronos" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan, Yunanca bir kelimedir. Sözlükte; kronolojinin bilinçli veya bilinçsiz ihmali, kronolojik bir yanlış, olayların meydana gelme düzeniyle, anlatılma ve aktarılma düzenleri

² Muhammed Gazali, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, çev. Emrullah İşler (İstanbul: Şule Yayınları, 1998), 180-181.

³ Ülkemizde tefsir anakronizm ilişkisini ismen taşıyan çalışmalara örnek olarak, Mustafa Öztürk'ün "Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak - Tefsirde Anakronizme Red Yazıları" adlı kitabı, Nihat Uzun'un "İslam ve Yorum II" sempozyumunda sunduğu "Kur'an'ın Ayetlerini Suistimal Etmek: Tefsirde Anakronizm" başlıklı tebliği ve Bayram Ayhan'ın "Anakronizmin İfradı: Kummi'nin İlk İnen Sürelere Dair Aşırı Yorumu" adlı makalesi verilebilir.

arasındaki uyumsuzluk, bir olgunun, gerçekleştiği tarihsel bağlamdan kopartılması gibi anlamlara gelmektedir. Batı dillerine Yunancadan, Türkçeye ise Fransızcadan geçmiştir.⁴

Değişik tarifleri yapılmakla birlikte anakronizm, bir şahıs, olay veya olguyu tarih ve dönemi üzerindeki yanlışla nedeniyle, meydana geldiği zamandan başka bir zamanda göstermek, demektir.⁵ Diğer bir ifadeyle, farklı zaman dilimlerine ait kişi, olay, nesne, terim, gelenek vb. unsurların yan yana gelmesidir.⁶ Ancak bir şeyin belli bir zamanda var olup olmadığı sadece olgusal değil aynı zamanda düşünce sorunuyla da ilgilidir. Bu açıdan anakronizm, fikir, kavram, kişi, olay veya nesnelere, doğru olandan farklı bir tarih atanması gibi kronolojik hatalar yanında, herhangi bir olgunun meydana geldiği tarihi dönemle ilgili hatalar için de geçerlidir. Dolayısıyla anakronizm, geçmiş dönemin, sahip olduğu temel özellikleri itibarıyla yaşadığımız dönemden farklı olduğunun göz ardı edilmesi sebebiyle ortaya çıkan bir yaklaşım tarzıdır.⁷

Anakronizm, araştırılan dönemler arasındaki uygunsuzluktan kaynaklanmaktadır. İnsanların, duygusal, düşünsel, davranışsal ve inançsal yapılarını, geçmiş dönemlerdeki standartlara uygun olmayan şekillerde yansıtabilmesi, buldukları zamanın izin vermediği şeyleri hissedebilmesi, düşünebilmesi, söyleyebilmesi ve yapabilmesi, anakronizmin uygunsuzluk anlamını pekiştiren farklı hususlardır.⁸

Anakronizm kelimesinin tarihi sürecini anlamak için, Antik Yunancadaki köklerine ve bu köklerin yerel dillere nasıl aktarıldığına bakmak gerekir. Kelimenin, kökü olan Yunanca “anachronizein” fiilinin geçişsiz kullanımına göre anlamı, zamana karşı veya gecikmedir. Ayrıca bu kelimenin, zaman imgesini, aşağı doğru akan bir nehir olarak kullanan önceki Yunan literatürünün bilimsel yorumunda da geri getirme ve geri gönderme anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir.⁹

Orta Çağ'da, kutsal metinlerin sembolik/alegorik, ahlaki ve anagojik/manevi-batını yorumlarında, olayların, meydana geldikleri bağlamda ele alınmaları gerektiği anlayışının dikkate alınmaması, insanların, tarihi geçmişleri hakkında net bir fikre sahip olamamalarına ve hayatlarında hiç dikkat etmedikleri anakronizmlerle yüzleşmelerine neden olmuştur. Zira Avrupalılar, geçmişi bugünden ayırt ederek incelemeyi, başka bir ifadeyle, geçmişle bugünün uyumsuzluğunu ancak 15. yüzyıldan itibaren, Rönesans'la birlikte fark etmeye başlamışlardır.¹⁰ Ancak Rönesans dönemine hâkim olan geçmişten kurtulma ve geçmişin şimdikiyle olan uyumsuzluğu düşüncesi, anakronik yaklaşımları teşvik edici bir unsur olmuştur.¹¹ 15. yüzyılda diğer alanlarda olduğu gibi resim, heykel ve filoloji alanlarında da anakronizm bilinci gelişmeye başlamıştır.¹²

Anakronizm, Batı Avrupa'da, Bizans'ın çöküşüyle birlikte ortaya çıkmıştır. 15. yüzyılda, Bizans el yazmalarının gelişinden sonra İtalya'da bilinir olmuş, 16. yüzyılın ikinci yarısında, kronolojik bir yanlış yerleştirme anlamında, İtalyanca yazılan edebi eleştirilerde de kullanılmıştır. Farklı tarihlendirmeler olmakla birlikte 17. yüzyılda Latince, İngilizce, İtalyanca ve Fransızcada kullanıldığı tespit edilmiştir.¹³

Anakronizm kelimesiyle ilgili farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Tarihi süreci, anakronizmin ilk olarak edebiyat araştırmalarında ortaya çıkan bir olgu olduğunu ve kronolojinin daha sonra kapsamına

⁴ Ana Britannica (İstanbul: Ana Yayıncılık, 1993), 2/241; Sir James Augustus Henry Murray vd., *The Oxford English Dictionary* (London: Oxford University Press, 1970), “anachronism” 800; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), “anakronizm” 91-92; Hasan Eren vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), “anakronizm” 1/67.

⁵ İlhan Ayverdi- Ahmet Topaloğlu, *Türkçe Sözlük Kubbealtı Lugatı* (İstanbul: Kubbealtı, 2007), “Anakronizm”, 50.

⁶ Herman L. Ebeling, “The Word Anachronism”, *Modern Language Notes* 52/2 (1937), 120.

⁷ Harry Ritter, *Dictionary of Concepts in History* (Westport: Greenwood Press, 1986), “Anachronism”, 9; Cüneyt Kanat, *Tarihin Medya ile İmtihanı* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012), 69.

⁸ Jacques Ranciere, “Anachronism and the Conflict of Times”, *Diacritics* 48/20 (2020), 117; J. J. A Mooij, “Anachronistische waarden”, *Algemeen Nederlands Tijdschrift Voor Wijsbegeerte* 106/3 (2014), 209.

⁹ Tim Rood vd., *Anachronism and Antiquity* (Londra: Bloomsbury Academic, 2020), 11-12.

¹⁰ Andrey Andreevich Oleynikov, “Anachronism and the limits of history”, *Shagi / Steps* 4/3-4 (2018), 11.

¹¹ Mooij, “Anachronistische waarden”, 210.

¹² Rood vd., *Anachronism and Antiquity*, 36.

¹³ Rood vd., *Anachronism and Antiquity*, 9, 16-17; Srinivas Aravamudan, “The Return of Anachronism”, *Modern Language Quarterly* 62/4 (2001), 331.

dahil edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, kelimeyi oluşturan “ana” ön ekinin, arkadan öne ve şimdiden eskiye doğru bir hareketi ifade etmesinden hareketle, anakronizmin, bir gerçeği öne almak veya sonraya koymaktan kaynaklanan kronolojik bir hata olduğu savunulmuştur. Anakronizmin bu yönünü ifade edebilmek için parakronizm,¹⁴ prokronizm¹⁵ ve bunların özel bir türü olan metakronizm¹⁶ kavramları kullanılmıştır. Ancak bu rasyonalizasyonların ömrü kısa olunca, yapılan kronolojik hatalar için sadece anakronizm kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Yunan yorum geleneğinde daha çok edebi bir teknik olarak kullanılan anakronizmin, kronolojik anlamda kullanılmaya başlanması, genellikle 1583'te yayınlanan “*De Emendatione Temporum*” adlı çalışmanın yazarı olan Fransız Joseph Scaliger’le (1540-1609) ilişkilendirilmektedir. Scaliger, anakronizmi, ilk olarak, 1598’de yayınlanan “*Prolegomena*”da hem eserlerde aktarılan hatalı tarihlenmeler hem de kaynakların yetersiz muhakemesinden kaynaklanan hatalar anlamında kullanmıştır. Ancak yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamış olsa da kelimenin kronolojik anlamda kullanımının Scaliger’den önce de var olduğu bilinmektedir.¹⁷ Bu gelişmeler ışığında anakronizm kavramının, modern geçerliliğini 16. yüzyılda kazandığı da iddia edilmektedir.¹⁸

Anakronizm kelimesi, 17. ve 18. yüzyıllarda daha çok kronolojik hata anlamında kullanılırken,¹⁹ 19. yüzyılın başlarından itibaren modası geçmiş olan veya geçmiş olduğu düşünülen fikir, davranış, yöntem vb. uygulamalar ve bunları uygulayan insanları ifade etmek için de kullanılmaya başlanmıştır. Bunu müteakiben, modası geçmiş anlamında, uygulandığı her alanda tarihin açıklanmasıyla ilgili bir yargıyı ifade eder duruma gelmiştir.²⁰ Bu minvalde dil, gelenek, giysi, bazı ahlaki değerler ve zamanla kullanılmayan veya hâkimiyetini kaybeden şeylerin, modası geçmiş durumuna düşmesi söz konusudur. Örneğin, kırklı yıllarda moda olan ve daha sonra bu özelliğini kaybeden bir elbisenin, doksanlı yıllarda giyilmesi, modası geçmiş olarak görülür ve anakronizmdir. Ancak bu elbise tekrar moda olur ve giyilmeye başlanırsa, anakronik olmaktan kurtulur ve çağdaş kabul edilir. Bu varsayıma göre, bir çağın kültürüne dahil olmayan veya çağın kendi kültürüne dahil etmediği nesnelere, anakronizm olarak görülmektedir.²¹ Mevcut şartların değişimiyle anakronik olan bir değer, bir süre sonra bu durumdan kurtulabilmesi, onun çağdışı olup olmadığına karar verebilmenin zor bir durum olduğunu göstermektedir.²² Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus, bir şeyin modası geçmiş kabul edildiği halde halen kullanılmaya devam edilmesinin, anakronik olmakla birlikte yanlış olarak değerlendirilmemesidir. Örneğin günümüzde tüy kalemle yazı yazılması veya Latince konuşulması, modası geçmiş olması yönüyle anakronik olsa da yanlış kabul edilebilecek bir durum değildir.

Zaman içerisinde anlam genişlemesine uğradığı görülen anakronizm kavramı, halen, şimdici ve daha çok teleolojik bir bakış açısına sahip, geçmişin genel anlamda şimdiden farklı olduğunu ve insanın yaşam deneyiminin çok zamanlılığını ifade etmek için çeşitli şekillerde kullanılmaya devam edilmektedir.²³

Netice itibarıyla anakronizm kelimesi, Bizans’ın yıkılışının ardından Latinceye, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılın başı itibarıyla İngilizce, Fransızca ve İtalyancaya girmiştir. İlk zamanlarda, Yunancadaki

¹⁴ Geçmişte var olan olgu, fikir, nesne, kişi vb. daha sonraki bir döneme yerleştirilmesi. bk. Oxford English Dictionary (OED), "Parachronism" (Erişim 23 Temmuz 2023).

¹⁵ Sonraki bir döneme ait olan olgu, fikir, nesne, kişi vb. daha önceki bir döneme yerleştirilmesi. bk. OED, "Prochronism".

¹⁶ Kronolojide bir hata, özellikle bir olayın gerçek tarihinden sonraya yerleştirilmesi. Bu kavramın, 17. yüzyıldan sonra kullanımını nadirdir. bk. OED, "Metachronism".

¹⁷ Rood vd., *Anachronism and Antiquity*, 20.

¹⁸ Ebeling, "The Word Anachronism", 120-121.

¹⁹ Daniel R. Huebner, "Anachronism: The Queer Pragmatics of Understanding the Past in the Present", *The American Sociologist* 52/4 (2021), 744.

²⁰ Rood vd., *Anachronism and Antiquity*, 9, 24-26.

²¹ Miriam Lay Brander, "Der Anachronismus als literatur- und kulturwissenschaftliche kategorie.", *Anachronismen- Anachronismen- Anachronismen- Anachronismen*, ed. Cristina Albizu (Pisa: ETS, 2011), 17-18.

²² Mooij, "Anachronistische waarden", 211.

²³ Rood vd., *Anachronism and Antiquity*, 30.

anlamına uygun olarak edebi bağlamlarda kullanılırken daha sonra tarihlendirmedeki hatalara uygulanmış, 19. yüzyılda da modası geçmiş olduğu düşünülen her şey için kullanılmaya başlanmıştır.

1.1. Anakronizm Çeşitleri

Farklı sınıflandırmalar yapılmakla birlikte²⁴ anakronizm, olgusal, dilsel ve yaklaşımsal olmak üzere üç kısımda ele alınabilir.²⁵

1.1.1. Olgusal anakronizm

Tarihsel olguların meydana geldiği zamanla ilgili bir yanlışlığı ifade etmektedir. Herhangi bir tarihi olay veya olgunun, olduğundan başka bir tarihsel döneme aitmiş gibi algılanması, düşünülmesi ve yanlış bir şekilde aktarılması demektir.²⁶ Genellikle bilgi hatası veya dikkatsizlik sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Osmanlı devletinin, Kanuni Sultan Süleyman dönemini (1520-1566 yılları arası) anlatan bir dizide, Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfiyle Avrupa'ya getirilen ve Osmanlı'nın 19. yüzyılda tanıdığı domatese saray mutfağında yer verilmesi, olgusal anakronizmdir. Aynı şekilde, savaşçıların birbirlerine kılıçlarla saldırdığı tarihi bir film sahnesi çekilirken, arka planda bir uçağın geçmesi de olgusal anakronizmdir.

İdeolojik saiklerle olgular ve kişiler hakkında yapılan kasıtlı analizler de olgusal anakronizm kategorisinde mütalaa edilmektedir. Zira bu tavır, tarihsel olayları ve kişileri, bugünkü ideolojik, politik görüşler veya beklentiler doğrultusunda değerlendirmektir. Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan mezhepler arası çekişmelerin bir sonucu olarak, müntesipleri tarafından, mezheplerinin meşrûiyetlerini ispatlamak için uydurulan hadisler, bu durumun somut bir örneğidir. Kaderiyye'nin ümmetin Mecusileri olduğu, hastalandıklarında ziyaret edilmemeleri ve hatta öldüklerinde cenazelerine gidilmemesi gerektiğini,²⁷ gönderilen her peygamberin ümmeti içerisinde Kaderiyye ve Mürcie'nin bulunduğunu, bunların ise yetmiş peygamber tarafından lanetlendiğini²⁸ bildiren rivayetler bunlardan sadece birkaçıdır. Görüldüğü gibi, Hz. Peygambere, vefatından yaklaşık altmış yıl sonra ortaya çıkan mezhepleri ismen belirttiği ve haklarında hüküm verdiği sözlerin isnad edilmesi, ideolojik saiklerle, bilinçli olarak yapılan ve kabul edilmesi mümkün olmayan bir olgusal anakronizm örneğidir.

1.1.2. Dilsel anakronizm

Bir dönemle ilgili olgu, olay ya da kişilerin, var oldukları dönemde geçerli olmayan kavramlarla ifade edilmesi, başka bir ifadeyle, geçmişteki olay veya olguların, anlaşılabilirliği ve özellikle okuyucuda somutlaşabilmesi için şimdinin kavramlarıyla sunulması, kelimeye içermediği anlamlar yüklenmesidir.²⁹ Başka bir ifadeyle, dilin tarihi süreç içerisinde uğradığı değişimler dikkate alınmadan, bir döneme ait olmayan kelime ve anlamların kullanılması veya aktarılması demektir. Örneğin, orta çağa ait bir metinde "bilgisayar" kelimesinin kullanılması, dilsel anakronizmdir. Zira bilgisayar kelimesi veya kavramının, orta çağda var olması mümkün değildir. Konunun bir başka örneği de "...(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları dövün..."³⁰ âyetidir. Âyette geçen darabe (ضرب) fiili, sözlükte, vurmak, engellemek, tutmak, (akrep vb.) sokmak, acı vermek, yerine getirmek, sefere çıkmak, çabuk hareket etmek, misal vermek, anlaşmak, nikahlamak, kazanmak, bölüştürmek gibi anlamlara gelmektedir.³¹

²⁴ Yargısal, Tanımlayıcı, Geleneksel, Sıralı, Söylemsel, Yapısal ve Model Oluşturma anakronizmi. bk. Sami Syrjamaki, *Sins of a Historian. Perspectives to the Problem of Anachronism*. (Finland: Tampere University, Doktora Tezi, 2011), 41-42.

²⁵ Chris Lorenz, *De constructie van het verleden*. (Meppel: Boom, 1998), 248-249.

²⁶ Georgi Verbeeck, "Anachronism and rewriting of history: the South Africa case", *The Journal for Transdisciplinary Research in South Africa* 2/1 (2006), 184.

²⁷ Ebu Davud, "Sünnet", 17; Hâkim en-Nisâburi, *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 1/159.

²⁸ Ebü'l-Kasım Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts), 20/117.

²⁹ Verbeeck, "Anachronism and rewriting of history: the South Africa case", 184-185.

³⁰ Nisâ 4/34. والي تخافون نشوزهن فاعظوهن واحجروهن في المضاجع واضربوهن.

³¹ Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Daru Sadir, 1993), "darabe" 1/543-545.

Kur'ân'da ise elli sekiz âyette,³² değişik kalıplarda, seyr (yürümek/seyahat etmek),³³ elle vurmak³⁴ vasfetmek/benzetme yapmak,³⁵ vasfetmek/örnek olarak zikretmek³⁶ ve beyan anlamıyla vasfetmek³⁷ olmak üzere beş farklı anlamda kullanılmıştır.³⁸ Müfessirler, günümüze kadar, darabe (ضرب) kelimesine, vurmak, manası vermiş ancak vurmanın şekli ve ölçüsü konusunda farklı görüşler belirtmiştir. Genel itibarıyla da âyette geçen dövmenin şiddetli, incitici, yaralayıcı tarzda bir dövme değil, terbiye etme ve ıslah amaçlı olduğu,³⁹ misvak⁴⁰ vb. hafif şeylerle yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ancak son zamanlarda, kelimeye, içinde bulunan sosyal, kültürel, dini, siyasi vb. şartların da etkisiyle, cinsel ilişkiye girmek,⁴¹ kadını yatağa çekecek cilveli hareketler yapmak,⁴² boşanma tavsiyesi⁴³ gibi farklı anlamlar yüklenmeye başlanmıştır.

Farklı sâiklerle, kelimeye ifade etmediği manaların yüklenmesi, dilsel anakronizmdir. Dolayısıyla anakronizme düşmemek için kelimelerin ilk kullanımları ve tarihi süreç içerisinde uğradıkları anlam değişimlerinin dikkate alınması son derece önem arz etmektedir. Bunun öğrenilebilmesi ise senkronik ve diyakronik okumalar yapılmasına bağlıdır. Dilbilim incelemelerinde anlamı yorumlama anlayışlarından birisi olan senkronik okuma, kelimenin belli bir dönemdeki kullanım alanlarını ve anlamlarını belirlemeye çalışır ve olgu merkezlidir. Diyakronik okuma ise kelimenin şimdiye gelinceye kadar tarihi süreç içerisinde yüklendiği anlamlarla ilgilenir, olay ve kişi merkezlidir.⁴⁴ Diyakronik okumada anlam tarihsel bağlamlarındaki kullanımlarıyla bugüne taşınır. Senkronik okumada tarihsel süreç olmakla birlikte anlamın, bulunduğu dönem veya bir andaki durumu değerlendirilir. Dini metinleri dil, kültür ve tarihsel bağlamları içerisinde inceleyerek daha iyi ve doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayan bu iki okumanın birbirini tamamlayıcı oldukları unutulmamalıdır.⁴⁵ Zira metnin veya kelimenin anlamını bu okumalardan birisiyle elde etmeye çalışmak, anlamın sınırlandırılmasına ve keyfi yorumların yapılmasına neden olabilir. Kur'an açısından düşünüldüğünde anlamının sınırlandırılması, mesajlarının sadece nüzul dönemi ve o dönemdeki muhatapları için geçerli olduğu anlamına gelir ki bu da evrenselliğine aykırıdır. Dolayısıyla diyakronik okumalarla elde edilen anlamın senkronik okumalarla birleştirilmesi anakronik anlama ve yorumlamaların önüne geçebilecek bir uygulama olacaktır.

1.1.3. Yaklaşımsal Anakronizm

Tarihi bir döneme ait olay ve olgularının, bu dönemde geçerli olmayan yaklaşımlarla açıklanmasıdır. Tarihsel olguların, günümüzün modern teorileri ve yaklaşımlarıyla açıklanmaya çalışılması buna örnek gösterilebilir.⁴⁶ Kişilerin, yaşadıkları ve değerlendirdikleri dönemin, farklı özelliklere sahip olduğu gerçeğini göz ardı ederek, bugünün bakış açılarını, kendi ideoloji ve düşünce dünyalarını az veya çok

³² Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 418-419.

³³ Nisâ 4/101; Müzzemmil 73/20.

³⁴ Nisâ 4/34; Enfâl 8/12.

³⁵ Nahl 16/74, 76, 112.

³⁶ Bakara 2/26; İbrâhîm 14/24; Zuhruf 43/57; Haşr 59/21.

³⁷ İbrâhîm 14/45; Furkan 25/39; Ankebût 29/43.

³⁸ Mukatil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir fi'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Hatim Salih ed-Damin (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2011), 273-275.

³⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru Hicr, 2001), 6/710-713; Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl* (Kudüs: Neşru'l-Belağa, 1993), 1/507; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964), 5/172.

⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/712; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/173.

⁴¹ Hüseyin Atay, *Kur'ân Türkçe Çeviri* (Ankara: Atay Yayınları, 2013), 83.

⁴² Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakîm* (Beyrut: Daru'n-Neşri'l-Mağribiyye, 2009), 3/252.

⁴³ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2012), 157-158.

⁴⁴ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 108-109, 153; Cevizci, "eşzamanlılık" 645, "artzamanlılık" 154; Dursun Ali Tökel, "Metin ve Yorum: Eşsüremlilik okumak mı artsüremlilik okumak mı?", ed. Yunus Araz vd. (I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu "Din, Dil ve İletişim", Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2019), 82-83.

⁴⁵ Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, 103; Cevizci, "eşzamanlılık" 645, "artzamanlılık" 154; Tökel, "Metin ve Yorum", 80.

⁴⁶ Verbeeck, "Anachronism and rewriting of history: the South Africa case", 185.

geçmişin işleyişine yansıtmaları, bir nevi kendi anlayışlarını geçmişe dayatmaları, yaklaşım anakronizminin ortaya çıkmasına neden olan en önemli faktördür.⁴⁷ Yaklaşımsal anakronizmde görülen, şimdiyi geçmişe hâkim kılma, olgusal ve dilsel anakronizm için de aynen geçerli olan bir anlayıştır. Kuşkusuz, Osmanlı döneminin şer’i esaslara dayanan hukuk anlayışını, günümüzde Kıta Avrupası Hukuk Sistemi veya Anglo Sakson Hukuk Sistemlerine dayanan çağdaş hukuki yaklaşımlarla anlamaya çalışmak, yaklaşım anakronizmdir. Aynı şekilde, Antik Yunan filozoflarının demokrasiyi savunduklarını söylemek de yaklaşım anakronizm olur. Çünkü antik Yunan’da demokrasi, sadece erkek vatandaşların katıldığı bir yönetim biçimiydi ve günümüzdeki gibi evrensel oy hakkı veya insan hakları anlamına gelmiyordu.⁴⁸

Verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere, bir olgunun zamanıyla ilgili yanlışlar olgusal, tanımlanmasıyla ilgili yanlışlar dilsel ve yorumlanmasıyla ilgili yanlışlar ise yaklaşım anakronizmle ilgilidir.⁴⁹

1.2. Anakronizmin Kullanım Şekilleri

Geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde bilinçli olarak seçilmiş bir ifade aracı⁵⁰ olan anakronizm, tarih, edebiyat, sinema, resim gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Anakronizmin, bu alanlarda, kasıtsız/bilinçsiz ve kasıtlı/bilinçli olmak üzere, iki farklı kullanımı söz konusudur. Bilinçsiz anakronizmler, tarihçi, araştırmacı, edebiyatçı, sanatçı vb. kişilerin, ürünlerini, incelediği dönemde mevcut olmayan materyaller ve yaklaşımlarla açıklamaya çalışması veya kullanılan dil, bağlam ve tarihsel dönemler arasında farklılıklar olduğunu dikkate almaması gibi nedenlerle meydana gelmektedir. Bu kişiler, ürünlerinde, tarihsel dönemler, olaylar ve olgular hakkında yetersiz bilgiye sahip olma, dikkatsizlik veya yanlış anlamalar nedeniyle, zaman sırasına uymayan öğeleri, farkında olmadan kullanabilmektedir. Her ne kadar bilinçsiz olarak yapılsa da bu kullanımla ortaya çıkan anakronizmler, eserin tarihsel doğruluğunu, güvenilirliğini etkilemekte ve eseri eleştiri konusu haline getirmektedir. Günümüzde modern realizm, arkeolojik araştırmaların ilerlemesi ve tarihe bilimsel yaklaşımlar neticesinde, bilinçsiz anakronizm, bir suç olarak görülmeye başlanmıştır. Anakronizm, ayrıca, farklı bir şekilde anlamlandırma, mesaj verme, dikkat çekme, ironi, komedi, didaktik ve eleştiri gibi amaçları gerçekleştirebilmek için bilinçli olarak da kullanılmaktadır.⁵¹ Bu tür anakronizmlerde, bir olay, nesne veya kişi, bilinçli olarak, tarihsel bağlamından kopartılarak başka bir zaman dilimine yerleştirilmektedir. Bunun sebebi, muhataplara yanlış bilgi vermek değil, istenilen amacı gerçekleştirebilmektir. Bilinçli anakronizmler bu özellikleriyle hem kullanıldıkları alanlarda önemli faydalar sağlamış hem de popüler kültürün bir parçası haline gelmişlerdir.⁵²

Özellikle kurgusal eserlerde, filmlerde ve tiyatro yapımlarında daha yaygın olan bilinçli anakronizm, sanatsal özgürlük olarak kabul edilmekte ve çoğu durumda, eserin tarihsel doğruluğunu değil, estetik veya tematik değerlerini vurgulamayı amaçlamaktadır. Sanatkarlar, eserlerini var ederken kullandıkları her öğeye istedikleri gibi hükmederek, buldukları dönemde geçerli olmayan vasıflar yüklemekte ve amaçları doğrultusunda istedikleri şeyleri yaptırabilmektedir. Böylece zaman, mekân, kişiler, dil vb. öğeler arasında oluşturdukları bilinçli anakronizmler sayesinde muhataplarında istedikleri etki ve değişimi oluşturarak, hedeflerini gerçekleştirebilmektedirler. Son zamanlarda ülkemizde çekilen ve izleyicileri etkilemeyi başaran yapımlardan birisi olan “Diriliş Ertuğrul” adlı dizide yukarıda belirtilen sebeplerle tarihi gerçeklerle örtüşmeyen birçok hususa yer verilmiştir. Gündüz Alp’in oğlu olan Ertuğrul Gazi’nin (ö. 680/1281-82)⁵³ Süleyman Şah’ın oğlu olarak gösterilmesi ve daha önce vefat etmiş olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî’ye (ö. 638/1240) anakronik bir şekilde yer verilmesi bunlardan bir kaçıdır.

⁴⁷ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 135;

⁴⁸ Britannica.com/topic/democracy” (Erişim 12 Mart 2023).

⁴⁹ Verbeeck, “Anachronism and rewriting of history: the South Africa case”, 184-185.

⁵⁰ Seppo Knuuttila, “Memory, Anachronism and Articulation”, *Trames* 12/3 (2008), 271.

⁵¹ *Ana Britannica*, “anakronizm” 2/241.

⁵² Knuuttila, “Memory, Anachronism and Articulation”, 269.

⁵³ Fahmeddin Başar, “Ertuğrul Gazi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/314-315.

Aynı durum, resim ve fotoğraf sanatları için de geçerlidir. Zira bir ressam, istediği mesajı verebilmek için nesnelere seçerken ve kullanırken gerekli müdahaleleri yaparak, farklı zamanları bir araya getirmektedir. Bu minvalde, ressamın, modanın etkisine ve değişime dikkat çekmek için, 16. yüzyılda, ahalisini selamlamaya çıkan bir Osmanlı padişahını, smokin giymiş bir şekilde tasvir etmesi veya teknolojinin kullanımına dikkat çekmek için elinde cep telefonu olan bir Hz. İsa figürü çizmesi, resimde anakronizmin bilinçli kullanımına birer örnektir. Günümüzde teknolojik imkanların artması, aynı imkanları fotoğraf sanatçılarına da sunmuştur. Bu imkanlar sayesinde, fotoğraflara, kişilerin eklenmesi veya çıkartılması, arka planının değiştirilmesi, renkler, giysiler vb. üzerinde istenilen değişikliklerin yapılabilmesi mümkündür. Dolayısıyla bu değişikliklerde, kişi veya olguların buldukları konumla, yerleştirildikleri konum arasındaki uyumsuzluklar, anakronizmi gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda anakronizm, incelediği zamanın akışını ve yapılarını manipüle ederek, bir kültür veya topluma ait olan değerleri, bu değerlere yabancı olan kültürlerin değerlerine uygulayabilmektedir.⁵⁴ Anakronizmler bu süreçte, geçmişle şimdi arasındaki zamansal farklılıklara işaret edip, aralarındaki mesafeyi kaldırmak suretiyle geçmişin sahip olduğu fenomenleri, bilinir, anlaşılır hale getirmekte ve aralarında süreklilikler oluşturmaktadır.⁵⁵ Bu sayede, yaşanan dönemin, değişik formlarda kavranabilmesi mümkün olmaktadır.⁵⁶ Anakronizmin bu rasyonelleştirici süreci hem geçmişin hem de bulunduğu bireysel ve sosyolojik şartların farkında olan bireyler yetiştirilmesine de önemli katkılar sunmaktadır.⁵⁷

Verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, anakronizm, olumsuzlukları yanında, farklı zaman dilimleri, kültürler veya disiplinler arasında bağlantılar kurmak, mevcut normları sorgulamak ve farklı perspektiflerden bakmak suretiyle yeni şeyler düşünmeyi ve üretmeyi teşvik etmek gibi faydalar da sağlamaktadır. Dolayısıyla anakronizm, farklı dönemleri bir araya getirme, ilgi çekme, anlaşılabilir kılma, farkındalık oluşturma, eleştirme, mesaj verme, mizah vb. gibi amaçları gerçekleştirebilmek için bilinçli bir şekilde kullanıldığında meşru ve yararlı kabul edilmektedir. Anakronizmler sayesinde içinde barındırdığı olgular şimdinin kriterlerine göre anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılan geçmiş aktüelleşmekte ve her dönemin şimdisi haline gelerek karşılaşılan sorunlara çözüm üretilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte, meşru anakronizmin sınırlarını belirleyen genel bir açıklama yapabilmeyen önünde ciddi zorluklar olduğu da kabul edilmesi gereken bir hakikattir.⁵⁸

Anakronizmin ne olduğunun bilinmesi kadar, farklı amaçlarla ve farklı konularda yapılan anlama ve yorumlardan hangilerinin anakronik olup olmadığının tespit edilebilmesi de son derece önem arz eden bir konudur. Bu bağlamda anakronizmlerin, fikirler, kavramlar, yöntemler, teoriler, inanç sistemleri vb. ilgili olması, tanımlanmalarında ciddi sorunlar ortaya çıkartırken, somut nesnelere ilgili olmaları tespit edilmelerini kolaylaştırmaktadır.⁵⁹ Örneğin, Osmanlı döneminde, bilgisayar henüz icat edilmemiş olduğundan, bu dönemde ilgili bir filmde masanın üstünde bilgisayar olması kolaylıkla tespit edilebilecek bir anakronizmdir. Ancak tarihi süreç içerisinde yaşanan dönemlerin, olguların ve kullanılan kavramların buldukları bağlamların bilinmemesi veya farklı sebeplerle ihmal edilmesi, bu tespiti zorlaştırmaktadır.

Anakronizmlerin ne olduğunu anlamada en önemli faktör, yapılan yorumun hangi gerekçeyle yapıldığını, doğru bir şekilde tespit edebilmektir. Gerekçenin tespiti, yapılan yorumu veya işi anakronik olmaktan kurtarmamakta ancak kabul edilip edilmeyeceği hususunda belirleyici bir rol oynamaktadır.

⁵⁴ Knuutilla, "Memory, Anachronism and Articulation", 270.

⁵⁵ Lay Brander, "Der Anachronismus als literatur", 26.

⁵⁶ Giorgio Agamben, "Çağdaş Nedir?", çev. Utku Özmakas, *Kampflatz Dergisi* 1/2 (2013), 101.

⁵⁷ Joseph Luzzi, "The Rhetoric of Anachronism", *Comparative Literature* 61/1 (2008), 72.

⁵⁸ Nick Jardine, "Uses and Abuses of Anachronism in the History of the Sciences", *History of Science* 38/3 (2000), 253.

⁵⁹ Carlos Spoerhase, "Presentism and Precursorship in Intellectual History", *Culture, Theory & Critique* 49/1 (2008), 62.

İnsan karşılaştığı olguları, şimdilik anlayışının etkisiyle bulunduğu bağlam ve sahip olduğu paradigmalara ona kazandırdığı bakış açılarıyla, farklı metotlar kullanarak anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle değer yargıları şimdikiye göre şekillenen insanın anlamaya çalıştığı metne, onda olmayan bazı şeyler yüklememesi ve anakronizmden tamamen kurtulabilmesi çok zor bir durumdur. Ancak bu zorunluluk bahane edilerek, anlaşılmaya çalışılan konularla ilgili basit akıl sürçmelerinin her biri, anakronizm olarak değerlendirilmemelidir. Zira anlaşılmaya çalışılan döneme yabancı önerme ve yargılarla savunulmadıkça, yapılan bir hatanın, anakronizme dönüşmesi söz konusu değildir.⁶⁰ Buna rağmen aceleci, ideolojik ve mahdut değerlendirmelerle, her türlü yoruma karşı olumsuz, reddedici bir tavır takınmak, hem ilmi hoşgörüsüzlük ve mutaassıp bir tavrın tetikleyicisi olmakta hem de nesnel anlama ulaşmaya yönelik çalışmaların önünde bir engel teşkil etmektedir. O halde antianakronik bir tavır yerine, hangi yorumların anakronik olduğunu doğru bir şekilde tespit etmeye çalışmak daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır.

Öte yandan farklı gerekçelerle anakronizmin önemini ve etkisini küçümseyenler de vardır. Öyle ki, âlemde var olan her şey öznel ve göreceli olduğu için nesnel bir ölçütün olamayacağını savunan rölativist/göreci öğretiyeye göre gerçeklik, zamana ve mekâna göre değişebilmektedir. Bu nedenle algılanan gerçeklikle var olan gerçeklik, her zaman birbiriyle örtüşmemektedir. Bu tespit, insan tarafından ve öznel yargılarına dayanarak yapılması, mutlak bir gerçeklikten bahsedilemeyeceğini göstermektedir.⁶¹

Rölativizm üzerine bina edilen postmodern düşünce de gerçeklik ve tarihsel anlam kavramlarının, göreceli ve çok yönlü olduğunu savunur. Dolayısıyla bir hakikat ve onun bilgisi/ona ulaştırılan metot değil, hakikatler ve onlara ulaştırılan yollar söz konusudur. Bu anlayışta, tarihsel olaylar ve dönemler arasındaki sınırlar belirsiz olduğundan, geçmişi her zaman yeniden yorumlama hakkına sahip bulunduğu düşünülür.⁶² Bu bağlamda, sebep-sonuç, başlangıç-bitiş, zaman-mekân bütünlüğünü önemsemeyen rölativist ve postmodern düşünürlerin, anakronizm kavramını önemsiz ve sınırlayıcı olarak gördükleri söylenebilir.

2. Bilimsel Tefsir

İnsan ve kainat ilişkisine dair âyetler, her dönemin ilmi anlayışları çerçevesinde farklı yöntemlerle yorumlanmıştır. Bu yöntemlerden birisi olan bilimsel tefsir, âyetlerde geçen ilmi ibareleri bilimsel terimlerle izah etmeye ve bu ibarelerden muhtelif ilimler veya felsefi görüşler istidlâl etmeye çalışan bir tefsir anlayışıdır.⁶³

Kur'ân, insanın ve evrenin yaratılışı, yıldızlar, gezegenler, bitkiler, yeryüzü, gökyüzü vb. birçok konu hakkında bilgiler vermiştir.⁶⁴ Kur'ân bu bilgileri, ilgili bilimlere veriler sunmak için değil, evrensel ve nüzûl gayesine hizmet edecek şekilde, kendi üslûbuyla açıklamıştır. Bu itibarla, sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan tabiat ilimlerini doğrudan kendisine konu edinmemiş, hidâyet nokta-i nazarından, gerekli oldukça belirli konuları kullanmıştır.⁶⁵ Ancak bütün zamanları ve insanları dikkate alan, birçok ilim ve fenni içeren, kainattaki her şeye tercüman olan Kur'an'da bilimsel bilgiler de mevcuttur.⁶⁶

Bilimsel tefsir, Abbasiler döneminde antik Yunan eserlerinin tercüme faaliyetleriyle başlamış ve ilk numuneler olarak kabul edilebilecek olan bu çalışmalar, Gazzâlî (ö. 505/1111) ile daha sistemli bir hale

⁶⁰ Syrjamaki, *Sins of a Historian*, 23.

⁶¹ Cevizci, "bilimsel görecelik" 284.

⁶² Cevizci, "postmodernizm" 1362.

⁶³ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 2000), 2/349; Emîn el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör (İstanbul: Kur'an Kitaplığı Yayınları, 1995), 41.

⁶⁴ Örnek âyetler için bk. Bakara 2/164; Âl-i İmrân 3/190; En'âm 6/199; Ra'd 13/4; Nahl 16/11-18; Enbiyâ 21/31-32; Rûm 30/20-24, 46; Yâsin 36/36-41; Lokman 31/31; Fussilet 41/39; Şûrâ 42/32.

⁶⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 2/424.

⁶⁶ Tantavi Cevheri, *el-Cevahir fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim* (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, 1931), 1/7; Said Nursi, *İşaratu'l-i'caz* (İstanbul: Envar Neşriyat, ts.), 7, 42; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Tahran: Daru İhsan, 1970), 128.

gelmiştir.⁶⁷ Bu bağlamda, bilimsel verileri âyetlerin tefsirinde ilk olarak kullananın Gazzâlî olduğu kabul edilmektedir.⁶⁸ Daha sonra Râzî (ö. 606/1210), “*Taneyi ve çekirdeği yaratan Allah’tır.*”⁶⁹ âyetinin tefsirinde, bitkiler ve ağaçların yaratılışına,⁷⁰ “*Allah bal arısına ilham etti*”⁷¹ âyetinin tefsirinde, bal ve balın oluşumuna,⁷² “*...Nitekim size hayvanın karınlarındaki, yem artıklarıyla kan arasından içenlere lezzet verici tertemiz süt içiriyoruz.*”⁷³ âyetinin tefsirinde süt ve sütün oluşumuna,⁷⁴ “*...Ayrıca, içinde müthiş bir güç ve insanlar için bir çok faydalar barındıran demiri yarattık...*”⁷⁵ âyetinin tefsirinde demirin faydalarına dair bazı bilimsel verileri kullanmıştır.⁷⁶ Ebu’l-Fazl el-Mursî (ö. 655/1257) ise bütün ilimlerin Kur’ân’da var olduğunu iddia ederek bu yaklaşımı daha da ileri bir seviyeye götürmüştür. Öyle ki Kur’ân’a müracaat edenlerin ihtiyaç duydukları ferâiz, edebiyat, tıp, astronomi, matematik, astroloji gibi ilimleri ondan öğrenmeleri bir yana, birçok sanat dalının dahi Kur’ân’da zikredildiğini savunmuştur. Örneğin: Boyacılık “*Allah’ın (verdiği) rengiyle boyandık...*”⁷⁷ terzilik “*...üzzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar...*”⁷⁸ aşçılık “*...O, “Size de selam” dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi.*”⁷⁹ marangozluk “*Bizim gözetimimizde, sana vahyettiğimiz doğrultuda gemiyi yap...*”⁸⁰ fırıncılık “*...Ben de başımın üstünde, kuşların ondan yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm...*”⁸¹ demircilik “*Bana, demir kütleleri getirin...*”⁸² camcılık “*...Kandil, camdan bir fanus içindedir...*”⁸³ çömlekçilik “*...O halde ey Haman! Benim için balçığı pişir...*”⁸⁴ dokumacılık “*Allah’tan başka veliler edinenlerin durumu, kendine bir ev yapan örümceğin durumuna benzer...*”⁸⁵ çiftçilik “*Ektiğiniz tohumu ne dersiniz?*”⁸⁶ yıkamacılık “*Elbiseni temizle.*”⁸⁷ vb. birçok meslek ve kainatta var olan her şey, Kur’ân’da mevcuttur.⁸⁸ Görüldüğü gibi Mursî, ifadeleri bağlamlarından kopartarak, başka bir ifadeyle, bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde anlaşılması mümkün olmayan anlamlar yükleyerek, dilsel anakronizme; nüzûl zamanında bilinmeyen veya var olmayan birçok mesleğin, o dönemde var olduğunu söylemekle, olgusal anakronizme ve yaşadığı dönemde geçerli olan bilimsel bakış açılarıyla âyetleri yorumlayarak yaklaşım sal anakronizme düşmüştür.

Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan ve 20. yüzyılda daha da artan bilimsel gelişmelerden Kur’ân yorumu da etkilenmiştir. İnsanın hakikate ulaşma arzusu, dini, sosyolojik ve belli oranda psikolojik ihtiyaçları, âyetlerin bilimsel veriler ışığında yorumlanması eğilimine ivme kazandırmış ve geniş bir uygulama alanı sunmuştur.⁸⁹ Bu yaklaşım çerçevesinde âyetler ya Kur’ân’da her türlü ilmin bulunduğunu ispatlayabilmek için kullanılmış ya da mevcut bilimsel veriler ışığında yorumlanmıştır.⁹⁰ Yorumlama yapılırken, âyetlere, nüzûl bağlamları yerine, bilimsel verilerden oluşan yeni bir dış bağlam inşa

⁶⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/427.

⁶⁸ Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*, 2/349.

⁶⁹ En’âm 6/95.

⁷⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb* (Beyrut: Daru’l- Fikr, 1981), 13/94-97.

⁷¹ Nahl 16/68.

⁷² Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 20/70-75.

⁷³ Nahl 16/66.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 20/66-69.

⁷⁵ Hadîd 57/25.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 29/241-243.

⁷⁷ Bakara 2/138; ayrıca bk. Fâtır 35/27.

⁷⁸ A’râf 7/22.

⁷⁹ Hûd 11/69.

⁸⁰ Hûd 11/37.

⁸¹ Yûsuf 12/36.

⁸² Kehf 18/96; ayrıca bk. Sebe 34/10.

⁸³ Nûr 24/35; ayrıca bk. Neml 27/44.

⁸⁴ Kasas 28/38

⁸⁵ Ankebût 29/41.

⁸⁶ Vâkıa 56/63.

⁸⁷ Müddessir 74/4.

⁸⁸ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’r- Risale, 2008), 662-665; Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*, 2/354-355.

⁸⁹ Celal Kırcı, *Kur’ân ve Bilim* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 48.

⁹⁰ Veysel Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usul* (Erzurum: Aktif Yayınları, 2007), 90.

edilmiştir. Âyetlerin daha iyi anlaşılmasına matuf bu çabadan hareketle, bilimsel tefsirin, âyetlerdeki ibarelerin delâlet ettiği manalarla, farklı alanlarda ortaya konulan bilimsel veriler arasındaki uygunluğu anlamaya ve delillendirmeye çalışan bir yaklaşım olduğu söylenebilir.⁹¹

Bilimsel tefsir anlayışını savunanlar, Kur'ân'ın geçmiş ve gelecek bütün ilimleri kapsadığını iddia etmiş⁹² ve iddialarına delil olarak da “...Biz sana her şeyi açıklayan kitabı indirdik...”⁹³, “...Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık...”⁹⁴ âyetlerini göstermişlerdir. Buna istinaden ele aldıkları âyetleri, pozitif bilimlerin verileriyle kendi düşünceleri ve gayeleri doğrultusunda yorumlamışlardır. Bu bağlamda, her şeyin Kur'ân'da var olduğu ancak yorumcuların şartlarına ve görüşlerine uymayan şeylerin onda olamayacağı ön kabulü her dönemde âyetlerin tefsirinde anakronizmin varlığını pekiştiren bir durum olmuştur.⁹⁵

Bilimsel tefsir, kullandığı farklı yaklaşımlar nedeniyle birtakım eleştirilere maruz kalmıştır.⁹⁶ Bu eleştirilerden bazıları şunlardır: Kur'ân'da geçen kelime ve kavramların nüzûl dönemi itibarıyla sahip oldukları belirli anlamları vardır. Bilimsel tefsirle bu kelimelere nüzûl döneminden sonra ortaya çıkan anlamlar yüklenmesi, filolojik açıdan uygun değildir. Ayrıca bilimsel ve teknolojik gelişmeleri önceden haber vermek gibi bir amaç taşımayan Kur'ân'da, sonraki dönemlerde yapılan bilimsel keşiflerin olduğunu söylemek, bunların ilk muhatapları tarafından bilinmediğini, dolayısıyla, Kur'ân'ın muktezây-ı hali göz önünde bulundurmayan bir kelimayı iddia etmektir. Kur'ân'ın ilk muhatapları tarafından anlaşılmadığını ima eden bu durum ise Kur'ân'ın yapısı ve evrenselliği açısından doğru değildir. Ayrıca metni itibarıyla sabit olan Kur'ân'ın, sürekli değişen bilimsel bilgileri ihtiva etmediği de açıktır.⁹⁷ Bir yönüyle bilimsel tefsirin anakronizme düştüğü noktalar dikkat çeken bu eleştirilerin bazı konularda haklılık payı olsa da tamamen tutarlı olduklarını söylemek mümkün değildir.

Şüphesiz, âyetler hakkında Hz. Peygamberin tebyîni hariç, beşeri yönü bulunan, sübjektif, geçici ve değişebilir vasfına hâiz her yorumun doğru veya yanlış olma ihtimali vardır.⁹⁸ Yorumun yanlışlığı, Kur'ân'ın ve netice itibarıyla Allah'ın yanlış söylediği sonucuna götüreceği için, âyetlerin, bilimsel veriler hâkim kılınarak, anakronik bir yaklaşımla yorumlanması, yanlış bir anlayış olarak değerlendirilebilir.

Kur'ân'ın kullandığı kavramlar, nüzûl dönemi ve daha öncesine ait olduğundan, nüzûl döneminden sonra ortaya çıkan bir kavram veya anlamın, elbette, Kur'ân'da bulunma ihtimali yoktur. Zira bulunduğu iddia etmek anakronik bir tavrıdır. Ancak sonradan ortaya çıkmış olan anlamlar, nüzûl dönemindeki kelimelere yüklenmemek ve kavramların da nüzûl döneminde var oldukları iddia edilmemek şartıyla, âyetlerin açıklanmasında kullanılabilir. Örneğin, seyyâra (سَيَّارَة) kelimesi, Kur'ân'da üç âyette geçmekte, yolcu⁹⁹ ve kabile¹⁰⁰ anlamına gelmektedir.¹⁰¹ Günümüzde ise araba anlamında da kullanılmaktadır.¹⁰² Bu durumda âyetlerde geçen seyyâra (سَيَّارَة) kelimesine, nüzûl döneminde ifade etmediği halde, araba, anlamının yüklenmesi, dilsel anakronizmdir. Aynı zamanda, bu anlamlandırma, araba kavramının, henüz icat edilmemiş olduğu bir zamanda var olduğunun söylenmiş olması da kronolojik bir hata, dolayısıyla, olgusal anakronizmdir.

Burada şu hususun açıklanmasında fayda vardır: Bilimsel tefsiri anakronik kılan, âyetlerin açıklanmasında bilimsel verilerin kullanılması değil, bu verilerin âyetlere bağlam yapılması ve kullanılan kelimelere hâkim kılınmaya çalışılmasıdır. Dolayısıyla, nüzûl bağlamını dikkate alan, elde ettiği mananın

⁹¹ Celal Kırcı, “Kur'ân ve Modern Bilim”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/15 (2012), 22-23.

⁹² Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessîrîn*, 2/349.

⁹³ Nahl 16/89; ...ونزلنا عليك الكتاب تبياناً لكل شيء...

⁹⁴ En'âm 6/38; ...ما فرطنا في الكتاب من شيء...; ayrıca bk. En'âm 6/59.

⁹⁵ Ömer Özsoy, “Kur'ân Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlamı Üzerine”, *İslami Araştırmalar* 9/2 (1996), 140.

⁹⁶ Bilimsel tefsiri eleştirenlerin başında; Şâtîbî, Zehebî ve Emîn el-Hûlî gelmektedir.

⁹⁷ Ebu İshak İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvafakat*, çev. Mehmed Erdoğan (İstanbul: İz Yayınları, 2020), 2/77-78; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessîrîn*, 2/359-362; Kırcı, *Kur'ân ve Bilim*, 52-53.

⁹⁸ Kırcı, *Kur'ân ve Bilim*, 25.

⁹⁹ Mâide 5/96.

¹⁰⁰ Yûsuf 12/10, 19.

¹⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, “seyera” 4/389; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beirut: Müessesetü'r- Risale, 2005), “seyera” 412.

¹⁰² İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasîf* (Tahran: Mektebetü'l- İlmîyye, ts.), “seyera” 1/470.

âyetin mutlak manası olduğunu iddia etmeyen yorumlar, dil ve bağlamla bir yönden alakalı ise daha çok, doğru, yanlış, kuvvetli veya zayıf görüşler olarak değerlendirilebilir. Ancak âyetin, zahiri anlamı ve bağlamına aykırı yorumlar, harici unsurları, kelimelere hâkim kıldıkları için anakroniktirler.

2.1. Bilimsel Tefsirlerde Anakronizm Örnekleri

Bilimsel tefsirde anakronizmin varlığına Elmalılı'nın bazı âyetler hakkındaki yorumları örnek olarak zikredilebilir. Elmalılı, "Nihâyet emrimiz gelip çattı, sular coşup kaynamaya başlayınca, (Nûh'a) "Her cinsten birer çift al ve haklarında hüküm verilmiş olanlar hariç, aileni ve iman edenleri gemiye bindir!" dedik. Zaten onunla iman edenlerin sayısı pek azdı."¹⁰³ âyetinin yorumunda, tennûr (التنور) kelimesinin, kapalı ocak veya fırın anlamında olduğunu, Türkçede buna tandır denildiğini ve başka dillerden Arapçaya geçmiş olabileceğini belirtmiş; fâra (فار) kelimesini ise şiddetli bir şekilde kaynamak, fişkırmak şeklinde açıklamıştır. Kelimelerin anlamlarıyla ilgili farklı görüşleri de zikrettikten sonra, harf-i tarifli kullanımı ve gemide suyun toplandığı yer olduğuna dair rivâyeti esas alarak, tennûr'un (التنور), gemiye ait bir tandır olduğu kanaatine varmıştır. Tennûr'un feverânının (وفار التنور) ise gemiyi harekete geçiren kuvvetin kendisini ifade ettiğini, bundan da geminin kazanla çalışan bir vapur olduğunun kesin olarak anlaşıldığını ifade etmiştir.¹⁰⁴

Âyette geçen fâra (فار) kelimesi, sözlükte; kabarmak, yükselmek, kaynamak, galeyana gelmek, yanıp tutuşmak ve yayılmak anlamlarında kullanılmıştır. Araplar savaşın kızıştığını fâra't-tennûr (فار التنور) şeklinde ifade etmiş, tencerenin kaynamasına benzediği için, suyun kaynağına da fâra'l ma (فار الماء) demişlerdir.¹⁰⁵ Tennûr (التنور) kelimesi ise yeryüzü, ekmek fırını, yeryüzünün en yüksek ve en şerefli mekânları, su fişkıran yer, sabah aydınlığı ve şafağın sökmesi anlamlarını ifade etmektedir.¹⁰⁶

Müfessirler, fâra (فار) kelimesinin, kaynama ve fişkırmak anlamları üzerinde hem fikirdir. Tennûr (التنور) kelimesiyle ilgili olarak da yukarıda verilen altı anlam çerçevesinde görüş belirtmişlerdir. Bu görüşlere göre, tennûr (التنور) kelimesinin esas anlamı, ekmek pişirilen taştan yapılmış fırındır ve Hz. Havva'dan Hz. Nûh'a miras kalmıştır. Yalnız, fırının nerede olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Kûfe mescidinde, Hindistan'da ve Hz. Nûh'un yurdunun uzak bir yerinde olduğu söylenmiştir. Müfessirlerin naklettikleri, İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, fırından su fişkırması, Hz. Nûh'un kavminin helâk vaktinin geldiğini ve inananların gemiye binmesi gerektiğini bildiren bir alamettir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre fırının/tandırın kaynaması, yeryüzünden suların fişkırmaya başlaması ve yükselmesinden kinayedir.¹⁰⁷

Elmalılı ise müfessirlerin genel kabullerini bir kenara iterek, tennûr'un (التنور), suyun gemide toplandığı bir yer olduğuna dair rivâyetten¹⁰⁸ hareketle, Hz. Nûh'un gemisinin, yelkenli değil, su toplanan kazanlı ocağı olan bir vapur olduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁹

Kur'ân bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde, gemilerin, Allah'ın koyduğu kanunlara göre,¹¹⁰ rüzgarla hareket ettikleri ve rüzgar durursa gemilerin de denizde hareketsiz kalacağı açıkça bildirilmektedir.¹¹¹ Buna göre Nûh'un gemisinin buharla hareket ettiği kabul edilirse, Hûd sûresinde

¹⁰³ Hûd 11/40; حتى اذا جاء امرنا وفار التنور قلنا احمل فيها من كل زوجين اثنين...

¹⁰⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Yayınları, 1992), 4/538.

¹⁰⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Abdulhamîd Hendavî (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), "fevera" 3/345; Râgıp el-İsfahânî, *Müfredâtü'l-Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Ahmed Davudî (Dimaşk: Daru'l-Kalem, 2009), 647; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "fevera" 5/67-68; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasît*, "fara" 2/712.

¹⁰⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, "tenera" 1/191; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "tenera" 4/95; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasît*, "tennûr" 1/89.

¹⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/401-407; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Mecdi Basellum (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 6/131-132; Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi'lmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrut: Daru'l-Kitabî'l-Arabi, 2012), 2/372-374; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/233-235; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/33-34; Nâsirüddîn el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Daru'l-İhyâ'it-Türâsi'l-Arabi, 1996), 3/135; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîd*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1999), 6/151.

¹⁰⁸ Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîd*, 6/151.

¹⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/539; Kurtubî de tefsirinde bu görüşü nakletmiştir. bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/33-34.

¹¹⁰ bk. İbrâhîm 14/32; Rûm 30/46; Câsiye 45/12.

¹¹¹ Yûnus 10/22; Rahmân 55/33.

bunu bildiren Allah'ın Yunus ve Rahman sûrelerinde rüzgarlar durunca gemilerin de duracağından bahsetmesi ya bir tezattır ya da gemilerin buharla çalıştıklarından habersiz olduğu anlamına gelmektedir. Ancak Allah'ın her şeyi bilmesi ve sözünde tezat olmaması, geminin buharla çalıştığı yorumunu, kendiliğinden geçersiz hale getirmektedir.

Müfessirler, tennûr (التنور) kelimesinin esas anlamının, taştan yapılan ve ekmek pişirilen bir fırın/tandır olduğunu kabul etmiş ancak Elmalılı hariç, hiçbirisi, bu fırının/tandırın gemiyi hareket ettirdiğinden bahsetmemiştir. Zaten sahip olduğumuz bilimsel veriler de buharlı gemilerin 19. yüzyılın başından itibaren kullanılmaya başlandığını göstermektedir.¹¹² Dolayısıyla, bu ve benzeri deliller, Elmalılı'nın bilimsel yorumunun anakronizmler içerdiğini göstermektedir.

Görüldüğü gibi, fırının kaynaması veya fırından su fişkırması fâra't-tennûr (فار التنور) ibaresi, asıl anlamında, helâk zamanının geldiğini gösteren bir alamet; mecazi anlamda ise helâk zamanı geldiği için yeryüzünde suların fişkırması ve yükselmeye başlaması şeklinde anlaşılmıştır. Elmalılı'dan önce bu ibareyi, gemi motorunun ateşlenmesi anlamında yorumlayan olmamıştır. Ayrıca kaynaklarda tennûr'un (التنور) gemiyi hareket ettirecek bir mekanizmaya sahip olduğuna ve geminin böyle bir sistemle çalıştığına dair herhangi bir bilgiye de rastlanmamıştır. Şüphesiz, hiç kimse tarafından geminin bu özelliğine dair bir haber verilmemiş olması, yapılan yorumun sıhhati açısından oldukça düşündürücüdür.

Elmalılı burada, tennûr'un (التنور), ateş yakılan ve kaynamanın gerçekleştiği bir yer, anlamına istinaden, dolaylı yoldan da olsa, zahiri anlamla iltisakı bulunan bir yorum yapmıştır. Yaptığı yorum bu açıdan, dilsel anakronizm olarak değerlendirilmeyebilir. Ancak Hz. Nûh'un gemisinin buharla çalıştığı ve dolayısıyla o dönemde bu teknolojinin var olduğu iddiası hakkında aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zira âyette kullanılan kelimelerin etimolojisi, diğer âyetlerde yer alan bilgiler ve mevcut tarihi gerçekler, Hz. Nûh döneminde böyle bir icadın yapılmamış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Elmalılı'nın, olayın geçtiği dönemle yaşadığı dönem arasındaki bilimsel farklılıkları dikkate almadan, Hz. Nûh'un gemisinin buhar gücüyle hareket ettiğini iddia etmesi, olgusal anakronizmdir ve kabul edilebilir bir yorum olarak görülmemelidir.

Bilimsel tefsire karşı olmakla birlikte bazı ayetlerin yorumlanmasında farklı bilimlerin ortaya koyduğu verilerden yararlanan müfessirlerden birisi de Muhammed Abduh'dur. Bu bağlamda "Üzerlerine balçuktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi."¹¹³ âyetlerinde geçen tayr (طير) kelimesini, sinek veya sivrisinek gibi mikrop taşıyıcı canlılar, hicâra (حجارة) kelimesini de kuşların ayaklarına takılan, mikroplu kurumuş çamurlar şeklinde yorumlamıştır. Abduh'a göre, tayr (طير) kelimesi, görünen, görünmeyen her türlü uçan varlığı ifade etmektedir. Bu itibarla, âyette bahsedilen kuşların, bazı hastalıkların mikroplarını taşıyan sinek veya sivrisinek gibi canlılar olduğu kabul edilebilir. Hicâra (حجارة) kelimesi ise rüzgarın sevk etmesiyle sivrisineklerin ayaklarına takılan mikroplu kuru çamurlar, tozlardır. Bunlar, günümüzde mikrop diye isimlendirilen küçük canlılardır. Cesetlere bulaştıklarında bozulmalarına, derilerinin dökülmesine ve iltihaplanmalarına sebep olmaktadır.¹¹⁴

Âyetlerde bahsi geçen kelimelerin sözlük anlamları incelendiğinde, tâirun (طائر) kelimesinin çoğulu olan tayr (طير), havada uçan kanatlı varlıklar, kuşlar, uğurlu veya uğursuz sayılan her şey anlamındadır.¹¹⁵ Sözlük anlamı itibarıyla, uçan her kanatlının, kelimenin kapsamına dahil olduğu düşünülebilir. Ancak âyette, tayr (طير) kelimesinin, bir çeşit kuş olan ebâbîl (ابابيل) sıfatıyla gelmesi, diğer âyetlerde sivrisinek veya sineğe beûzatün (بعوضة),¹¹⁶ zübâbun (ذباب) denilmesi,¹¹⁷ kelimenin sivrisinek ve mikrop olarak anlaşılacağına işaret etmektedir.

¹¹² R. A. Fletcher, *Steamships The Story Of Their Development To The Present Day* (London: J.B. Lippincott Company, 1910), 62.

¹¹³ Fîl 105/3-4; وارسل عليهم طيرا ابابيل ترميهم بحجارة من سجيل

¹¹⁴ Muhammed Abduh, *Tefsîru cüz-i amme* (Mısır: Matbaatü Mısır, 2010), 157-158.

¹¹⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, "dayrun" 3/70; İsfahânî, *Müfredât*, 528-529; İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, "dayrun" 4/508-512.

¹¹⁶ Bakara 2/26.

¹¹⁷ Hac 22/73.

Abduh'un yorumu açısından asıl önemli olan hicâra (حجارة) kelimesi ise sözlükte, taş, çok katı, sert madde, engellemek gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹¹⁸ Ancak kelimenin temel ve yan anlamları arasında, zehir veya mikrop olarak yorumlanmasına imkan verebilecek bir karine tespit edilememiştir. Aynı durum, âyette geçen siccîl (سجیل) kelimesi için de söz konusudur. Sözlükte, ateşte pişirilen çamurdan taşlar, birbirine karışmış taş çamur, üzerinde yazı yazılan her şey ve siccîn gibi anlamları olan siccîl'in, Farsça taş anlamına gelen "senk" ve çamur anlamına gelen "kil" kelimelerinin birleşmesiyle, taşlaşmış çamur, manasına geldiği de nakledilmiştir.¹¹⁹ Sözlüklerde, bu kelimenin de mikropla ilgili bir kullanımına rastlanılmamıştır.

Zikredilen âyette geçen hicâra (حجارة) kelimesini, mikroplu kuru çamur anlamında yorumlayan Abduh, Hz. Lut'un kavminin yaşadığı Sodom şehrinin altının üstüne getirilmesi ve halkının üzerine, ateşte pişirilip sertleşmiş taşların sağanak halinde yağdırıldığını bildiren "...üzerlerine sağanak halinde, sertleşmiş taşlar yağdırdık"¹²⁰ âyetinin yorumunda, "Ki, üzerlerine balçuktan taşlar yağdıralım!"¹²¹ âyetine de atıfta bulunarak, kelimenin, sertleşmiş çamurdan taşlar, anlamında olduğunu belirtmiş, mikroplu olmasına dair farklı bir yorum yapmamıştır.¹²²

Elmalılı, Abduh'un yorumuna şiddetle itiraz etmiş, âyeti zahiri manasından uzaklaştırdığını, değiştirdiğini ve bunu yapmakla fevkalade olan bir olayı sıradanlaştırdığını belirtmiştir. Ayrıntılı bir şekilde sıraladığı eleştirilerinin sonunda sineklerin, uçabilen varlıklardan olması itibarıyla âyetin kapsamı dahilinde düşünülebileceğini ancak mikrop anlamının verilemeyeceğini, taş atan kuş ibaresinden, sineğin anlaşılamayacağını ve rüzgarla sineklerin ayaklarına bulaşan tozlara da taş denilemeyeceğini kesin bir dille vurgulamıştır.¹²³

Bu bağlamda, âyette geçen taysr (طير) kelimesi, müfessirlerin geneli tarafından; peş peşe ve guruplar halinde uçan, kendilerinden önce ve sonra benzeri görülmemiş, farklı renklerde, başları bazılarına göre yırtıcı hayvanlara, bazılarına göre ise Hint erkeklerine benzeyen kuşlar; hicâra (حجارة) kelimesi, genel itibarıyla sertleşmiş çamurdan oluşan taşlar; siccîl (سجیل) kelimesi ise dünya seması, inkarcıların azabının yazılı olduğu defter, azabı şiddetli ve sulu çamur gibi anlamlar çerçevesinde yorumlanmıştır.¹²⁴

Görüldüğü gibi Abduh, kendi düşüncesini âyete onaylatabilmek için taysr (طير) ve hicâra (حجارة) kelimelerine, ifade etmedikleri anlamlar yüklemek suretiyle dilsel anakronizme düşmüştür. Zira kelimelerin sözlük anlamlarıyla mukayese edildiğinde, Abduh'un yorumunun tağyir ve tahrif içerdiği anlaşılmaktadır.

Bilimsel verileri âyetlerin yorumlanmasında kullanan ilk müfessirlerden birisi olan Râzî de "O, yeri sizin için bir döşek yaptı..."¹²⁵ âyetinin tefsirinde, firâşen (فراشا) kelimesinin anlamından yola çıkarak, yeryüzünün hareketsiz olduğunu savunmuştur. Râzî'ye göre, şâyet yeryüzü hareketli olsaydı, bu hareket düz ya da dairevi olurdu. Yeryüzünün hareketi düz olsaydı, döşek olamazdı çünkü bu durumda yüksekten atlayan birisinin, yeryüzü kayıp gittiği için boşlukta kalması ve yere düşmemesi gerekirdi. Yeryüzünün hareketi dairevi olsaydı, ondan tam olarak istifade edilemezdi. Zira yeryüzünün hareketinin aksi istikametinde hareket etmek isteyen birisinin, yeryüzü ondan daha hızlı olduğu için ya olduğu yerde kalması ya da hedefine ulaşamaması gerekirdi. Öyleyse yüksekten atlayan birisinin yere düşmesi, bir yerden başka bir yere ulaşabilmesi, yeryüzünün düz veya dairevi yönde hareket etmediğini göstermektedir. Râzî ayrıca yeryüzünün döşek olabilmesi için, sakin ve seviyesinin sudan yüksek olması,

¹¹⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, "hacera" 1/287-288; İsfahânî, *Müfredât*, 398; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "hacera" 4/165-166.

¹¹⁹ İsfahânî, *Müfredât*, 398; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "secele" 11/327; Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-muhîd*, "secele" 1013.

¹²⁰ Hûd 11/82; لَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ

¹²¹ Zâriyât 51/33; لَنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ

¹²² Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-menâr* (Kahire: Daru'l-Menar, 1947), 12/137.

¹²³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/460-477.

¹²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/627-635; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/618-619; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/799-800; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/100-101.

¹²⁵ Bakara 2/22; الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فَرَاشًا ...

taş gibi sert, çok şeffaf ve saydam olmaması gerektiğini ileri sürmüş, Allah'ın, yeryüzünü karargah¹²⁶ ve beşik kıldığını¹²⁷ bildirdiği âyetleri de görüşünün doğruluğuna delil olarak kullanmıştır. Daha sonra Allah'ın gökleri ve yerleri ayrılmamaları için tuttuğunu, buna da O'ndan başka kimsenin gücü yetmeyeceğini¹²⁸ belirterek, yeryüzünün sükununu, Allah'a izafe etmiştir.¹²⁹

Râzî'nin, yeryüzünün sükununa delil olarak kullandığı firâşen (فراشا) kelimesi sözlükte, yaymak, döşemek, döşek, geniş arsa, meydan, bir nesneyi yayıp dağıtmak, elbiseyi veya toprağı altına yaymak, anlamlarına gelmektedir.¹³⁰ Bu bağlamda müfessirler, yeryüzünün döşek kılınması ifadesini, insanların yaşamasına müsait hale getirilmesi,¹³¹ orada, Allah'ın yarattığı çeşitli nimetlerden yararlanarak, uyumak, mekân tutmak ve mesken edinmek gibi ihtiyaçlarını gidermeleri,¹³² üzerinde oturmaları, yatmaları, değişik şekillerde hareket edebilmeleri¹³³ ve yerleşmeleri¹³⁴ gibi birbirine benzer şekillerde yorumlamışlardır. Bu yorumlar arasında yeryüzünün hareketsiz olmasını çağrıştıran herhangi bir yoruma rastlanamamıştır.

Görüldüğü gibi firâşen (فراشا) kelimesi ne sözlük anlamı ne de Kur'ân bütünlüğü içerisindeki kullanımı itibarıyla yeryüzünün hareketsiz olmasını çağrıştıracak bir anlama sahiptir. Buna rağmen Râzî, yaşadığı dönemde geçerli olan ve kendisinin de kabul ettiği bilimsel bir iddiaya göre âyeti yorumlayarak yeryüzünün hareketsiz olduğu sonucuna varmıştır. Elbette bu sonuç, kendi dönemi içerisinde değerlendirildiğinde, dönemleri birbirine karıştırmadığı, kavrama yeni anlamlar yüklediği ve ulaştığı sonucun mutlak anlam olduğunu iddia etmediği için olumsuz anakronik bir yorum olarak görülmeyebilir. Ancak âyeti, yaşadığı dönemde hâkim olan bilimsel yaklaşım doğrultusunda anlamaya ve bu yaklaşımın ulaştığı sonucu Kur'ân'a söyletmeye çalışması, yaklaşımsal anakronizmdir.

Aynı yaklaşıma Elmalılı'nın tefsirinde de rastlamak mümkündür. Zira Elmalılı, “Sonra da onu kapkara bir sel artığına çevirdi.”¹³⁵ âyetinin tefsirinde, Allah'ın kudretiyle yemyeşil olarak yarattığı otları daha sonra kurutarak çerçöp haline getirmesini, “Onları, yanıp tutuşarak ateşe hizmet eden gübre ve kömür haline getirdi” şeklinde açıklamıştır. Bunun, Allah'a karşı tuzak kurma peşinde koşan kâfirlerin cehennemdeki durumlarına işaret ettiğini, zira onların da sonunda cehennem ateşine odun ve çıra olacağını belirtmiştir. Daha sonra da ayrı bir başlık altında, taş kömürünün oluşumuyla ilgili bilimsel açıklamalara yer vermiştir.¹³⁶

Elmalılı, sözlükte, köpük, selin üzerinde toplanıp dağılan çerçöp anlamına gelen ve değer verilmediği için zayi olan, kaybolup giden şeyler için bir deyim olarak kullanılan¹³⁷ ğusâen (غشاء) kelimesine, gübre; kapkara, kupkuru çerçöp anlamındaki¹³⁸ ehvâ (احوى) kelimesine de kömür manası vermiştir. Ancak âyet bağlamı itibarıyla ele alındığında, önceki âyetlerde, her şeyin yaratıcısı ve maliki olan, her şeyi istediği gibi yaratma ve değiştirmeye gücü yeten Allah'ın tesbih edilmesi emredilmektedir. Sonrasında da hakka tuzak kurma peşindeki kafirlerle, bedensel zevkler dışında dünyanın değerini bilmeyen bahtsızların sonunun cehenneme odun ve çıra olmaktan ibaret olduğuna dair örnek verilmektedir. Dolayısıyla irtibatlandırılabilir herhangi bir karinenin bulunmadığı âyetlerde, taş kömürünün oluşumuna delil aramak ne kelimelerin sözlük anlamları ne de buldukları sûrenin bağlamı açısından uygundur.

¹²⁶ Neml 27/61; امن جعل الارض قرارا...

¹²⁷ Zuhruf 43/10.

¹²⁸ Fatır 35/41.

¹²⁹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 2/112-113.

¹³⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, “ferâşe” 3/311-312; İsfahani, *Müfredat*, 629-630; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ferâşe” 6/326-327.

¹³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/387-388.

¹³² Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 1/399; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/228.

¹³³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/93-94.

¹³⁴ İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muħarreru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/105.

¹³⁵ A'lâ 87/5; فجعله غشاء احوى

¹³⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 9/146-154.

¹³⁷ İsfahânî, *Müfredât*, 601; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ğasa” 1/115-116.

¹³⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 271; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “hava” 14/206-207.

Elmalılı'nın, kelimelere, zahiri anlamları içerisinde yer almayan manaları yüklemesi dilsel, yaşadığı dönem itibarıyla taş kömürünün oluşumu hakkında bilinen veriler doğrultusunda âyeti yorumlamaya çalışması, yaklaşımsal anakronizmdir. Elmalılı, bu yorumuyla, belirtildiği üzere hem kelimelerin anlamlarını sınırlamakta hem de yaptığı bilimsel açıklamaların yanlış olması durumunda Kur'ân hakkında birtakım şüphelerin ortaya çıkmasına kapı aralamaktadır.

Sonuç

İnsanın yaşadığı dönemi anlamlandırabilmesi ve karşılaştığı sorunları çözebilmesi, Kur'ân'la karşılıklı bir iletişim içerisinde olmasını gerektirmektedir. Bu iletişimde ideal beklenti, kesin olarak tespiti mümkün olmasa da âyetlerdeki murâd-ı ilâhînin, en azından, çoğunluk tarafından kabul görebilecek usul ve yöntemlerle anlaşılmasına çalışılmasıdır.

Sürekli bir değişim içerisinde olan insan, dil ve bağlamın ortaya çıkardığı yaklaşımlardan birisi de hem tarihsel metin ve söylemler hem de Kur'ân âyetlerinin tefsirinde söz konusu olan anakronizmdir.

Anakronik yaklaşımlarda şimdinin, kavram, terim ve yöntemlerinin kullanılması, bir yönüyle, âyetlerin, muhatapları tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlarken, bir yönüyle de bağlamlarından kopartılıp, nazil oldukları dönem açısından anlamı olmayan kavramsal bir çerçeveye oturtulmaları sonucunu doğurmaktadır. Zira bir metnin, bağlamı dışında, farklı muhataplar tarafından okunması yeni bir bağlamda okunmasıdır. Bu da metnin asıl bağlamındaki dil, kültür, niyet, inanç, uygulama, ideoloji vb. olguların yerine metne ve bağlama yabancı olguların ihdas edilmesi demektir. Bağlamını değiştiren farklı zamanları bir araya getirmek, sonraki dönemin dilini ve yaklaşımını evrensel veya mutlakmış gibi kabul ederek önceki döneme hâkim kılmaya çalışmak da kronolojinin, anlama ve yorumlamaların değişmesine dolayısıyla olumsuz anakronik sonuçlara yol açmaktadır.

Bilimsel tefsirlerde de tespit edilen anakronik olumsuzlukların başında kronolojik hatalar, kelimelere nüzûl ortamında ifade etmedikleri anlamların yüklenmesi, her zaman değişme ihtimali olan verilerin âyetlerin ifade ettiği mutlak doğrularmış gibi sunulması ve âyetlerin şimdinin hâkim bilimsel anlayışlarına göre yorumlanması gelmektedir. Yorumcunun özneliği doğrultusunda farklılıklar gösteren bu olumsuzluklar, anakronik yorumlamalara neden olduğu gibi bilimsel veriler değişikçe Kur'ân'ın değişebileceği düşüncesine ve âyetlerin anlamlarının sınırlandırılmasına da uygun zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla sürekli bir gelişim ve değişim gösteren bilimsel verilerin, âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında, anakronizme götüren olumsuzluklara düşmeyecek şekilde kullanılmasına son derece dikkat edilmelidir. Bunun için, dönemler arasındaki farklılıklar ve kronoloji ihmal edilmemeli; senkronik ve diyakronik okumalarla esas anlamları tespit edilen kelimelere ifade etmedikleri anlamlar yüklenmemeli; kelimelerin işâri delaletlerinden hareketle zahiri anlamlarına ve Kur'an bütünlüğüne aykırı yorumlamalar yapılmamalı; ayetler bilimsel verileri doğrulama aracı olarak kullanılmamalı ve her bilimsel bilgi mutlak doğru olarak kabul edilmeden, ayetlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilecek bir malzeme olarak görülmelidir.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi/ <i>This paper was checked for plagiarism</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı Ethical Approval	Fırat Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelere bağlı kalmıştır. <i>An application for ethical approval was made to Fırat University Ethics Committee and the necessary ethical</i>

	<i>permissions were obtained with the decision numbered dated ...2022. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması Design of Study: HY (%50), AA (%50) Veri Toplanması Data Acquisition: HY (%50), AA (%50) Veri Analizi Data Analysis: HY (%50), AA (%50) Makalenin Yazımı Writing up: HY (%50), AA (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision: HY (%50), AA (%50)
Finansman Grant Support	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors have no conflict of interest to declare</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License</i>
Telif Hakkı Copyright	Yazar(lar) Author (s): Hasan Yıldırım – Abdullah Aygün

Kaynakça | References

- Abduh, Muhammed. *Tefsîru cüz-i amme*. Mısır: Matbaatü Mısır, 2010.
- Abduh, Muhammed. *Tefsîru'l-menar*. Kahire: Daru'l-Menar, 1947.
- Abdulkaki, Muhammed Fuad. *Mu'cemu'l-müfehres li elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Agamben, Giorgio. “Çağdaş Nedir?” çev. Utku Özmakas. *Kampplatz Dergisi* 1/2 (2013).
- Ayverdi, İlhan- Topaloğlu, Ahmet. *Türkçe Sözlük Kubbealtı Lugatı*. İstanbul: Kubbealtı, 2007.
- Başar, Fahameddin. “Ertuğrul Gazi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 11/314-315. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bezzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Cevheri, Tantavi. *el-Cevahir fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el- Halebi, 1931.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Ebeling, Herman L. “The Word Anachronism”. *Modern Language Notes* 52/2 (1937).
- Endelüsî, Ebu Hayyan. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Daru'l- Fikr, 1999.
- Eren, Hasan vd. *Türkçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005.
- Fletcher, R. A. *Steamships The Story Of Their Development To The Present Day*. London: J.B. Lippincott Company, 1910.
- Gazali, Muhammed. *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*. çev. Emrullah İşler. İstanbul: Şule Yayınları, 1998.
- Güllüce, Veysel. *Bilimsel Tefsirde Usûl*. Erzurum: Aktif Yayınları, 2007.
- Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-ayn*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Harry Ritter. *Dictionary of Concepts in History*. Westport: Greenwood Press, 1986.
- Huebner, Daniel R. “Anachronism: The Queer Pragmatics of Understanding the Past in the Present”. *The American Sociologist* 52/4 (2021), 740-761.
- Hûlî, Emîn. *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*. çev. Mevlüt Güngör. İstanbul: Kur'an Kitaplığı Yayınları, 1995.
- İbn Atıyye, Endelüsü. *el-Muharreru'l-veciz fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemalüddin. *Lisanu'l- arab*. Kahire: Daru'l- Mearif, ts.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemalüddin. *Lisanu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadir, 1993.

- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 2012.
- İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemu'l-vasit*. 2 Cilt. Tahran: Mektebetu'l-İlmiyye, ts.
- İsfahânî, Râgıp. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*. thk. Safvân Ahmed Dâvûdî. Dimaşk: Daru'l-Kalem, 2009.
- Jardine, Nick. "Uses and Abuses of Anachronism in the History of the Sciences". *History of Science* 38/3 (2000), 251-270.
- Kanat, Cüneyt. *Tarihin Medya ile İmtihanı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.
- Kırca, Celal. *Kur'an ve Bilim*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Kırca, Celal. "Kur'an ve Modern Bilim". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/15 (2012).
- Knuuttila, Seppo. "Memory, Anachronism and Articulation". *Trames* 12/3 (2008), 264-275.
- Kurtubi, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Cami' li-ahkami'l-Kur'an*. Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964.
- Lay Brander, Miriam. "Der Anachronismus als literatur- und kulturwissenschaftliche kategorie." *Anachronismen - Anachronismes - Anacronismi - Anacronismos*. ed. Cristina Albizu. Pisa: ETS, 2011.
- Lorenz, Chris. *De constructie van het verleden*. Meppel: Boom, 1998.
- Luzzi, Joseph. "The Rhetoric of Anachronism". *Comparative Literature* 61/1 (2008), 69-84.
- Maturidi, Ebu Mansur. *Te'vîlatü Ehli's-sünne*. thk. Mecdi Basellum. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsiru'l-Merâğî*. Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.
- Mooij, J. J. A. "Anachronistische waarden". *Algemeen Nederlands Tijdschrift Voor Wijsbegeerte* 106/3 (2014), 207-231.
- Mukâtil b. Süleyman. *el-Vücuḥ ve'n-neza'ir fi'l-Kur'ani'l-Azim*. thk. Hatim Salih ed-Damin. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2011.
- Murray vd., Sir James Augustus Henry. *The Oxford English Dictionary*. London: Oxford University Press, 1970.
- Nîsâbü'rî, Hâkim. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Nursi, Said. *İşaratu'l-i'caz*. İstanbul: Envar Neşriyat, ts.
- Oleynikov, Andrey Andreevich. "Anachronism and the limits of history". *Shagi / Steps* 4/3-4 (2018), 9-25.
- Özsoy, Ömer. "Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlamı Üzerine". *İslami Araştırmalar* 9/2 (1996).
- Ranciere, Jacques. "Anachronism and the Conflict of Times". *Diacritics* 48/20 (2020), 110-124.
- Razi, Fahreddin. *Mefatihü'l-gayb*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- Rood, Tim vd. *Anachronism and Antiquity*. Londra: Bloomsbury Academic, 2020.
- Sâbü'nî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulumi'l-Kur'an*. Tahran: Daru İhsan, 1970.
- Spoerhase, Carlos. "Presentism and Precursorship in Intellectual History". *Culture, Theory & Critique* 49/1 (2008), 49-72.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *el-İtkan fi ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r- Risale, 2008.
- Syrjamaki, Sami. *Sins of a Historian. Perspectives to the Problem of Anachronism*. Finland: Tampere University, Doktora Tezi, 2011.
- Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa. *el-Muvafakat*. çev. Mehmed Erdoğan. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayınları, 6. Baskı., 2020.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Camiu'l-beyan an te'vili ayi'l-Kur'an*. Kahire: Daru Hicr, 2001.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Verbeeck, Georgi. "Anachronism and rewriting of history: the South Africa case". *The Journal for Transdisciplinary Research in South Africa* 2/1 (2006), 184-185.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim yayınları, 1992.
- Zehebi, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsir ve'l-mufessirun*. Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 2000.

Zemaşeri, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi. *el- Keşşaf an hakaiki ğavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucuhi't-te'vil*. Kudüs: Neşru'l-Belaĝa, 1993.
Ana Britannica. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1993.